

Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, Tiyatro Nedir, Yayına hazırlayanlar: Atila Alpöge, T. Yılmaz Öğüt, Ali Y. Baltacıoğlu, Mitos Boyut Yayınları, Tiyatro Kültürü Dizisi 65, İstanbul 2006, s. 169-191.

BİR DÜŞÜN VE EYLEM ADAMININ DEVİRİMCİ ÇİZGİSİ

ALİ Y. BALTACIOĞLU

alibaltacioglu@yahoo.com

Mutlakıyet, Meşrutıyet ve Cumhuriyet... Üç dönemde bir adam, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu. Osmanlı, Meşrutıyet'i bir yüzyıl karnında taşımış. Baltacıoğlu, Osmanlı'nın toplumsal dönüşümlere sıçramalara ilişkin, yüzyıllık hamileliğinin, Meşrutıyet döneminin ürünü çok yönlü bir kişilik. Onun bu çok yönlülüğünü, yarım yamalak ve salt bilgi ağırlıklı vermeyi uygun bulmadım. Bunun yerine, yaşamının bütününe kapsayan temsili bir niteliğini, devrimciliğini ortaya koyup, oradan ona bakmayı yeğledim. Bu seçimi yaparken iki nokta üzerinde duyarlı olmaya çalıştım. Birincisi, Baltacıoğlu'nun bir ömür boyu gerçekleştirdiği etkinliklerin nesnel bir biçimde saptanmasıdır. İkincisi, düşünce ve eylemlerinde kullandığı devrimciliğin hızının ölçülmesi isteğidir. Bunun doğal bir uzantısı olarak da toplumsal yapıda bulunan veya kullanılan ortalama devrim hızıyla karşılaştırılmasıdır. Bu irdeleme “ Son yüzyıllık süreçte kullanılan devrim yönteminin sahip olduğu hız neydi? Toplumsal yapı, nitelikli daha başka devrimleri ve yüksek devrim hızı bulunan devrimcileri taşıyabilir miydi?” gibi soruları beraberinde getirmiştir. İşte bu yazı, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun yaşamında ortaya koyduğu devrimci çizgisini, uyguladığı devrim hızını, Meşrutıyet ve Cumhuriyet dönemlerinde yaşanan devrimler ve hızlarıyla karşılaştırmayı amaçlamaktadır.

Bu eylemci ve devrimci çizgi, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun düşün, yazın, sanat ve bilim adamlığı yönlerine ve belki de bütün yaşamına egemen olmuştur. Baltacıoğlu, II. Mahmut ile başlayan II. Meşrutıyet ile yoğunlaşan çağdaşlaşma ve aydınlanma olgusunu, düşünsel ve eylemsel anlamda hızla Anadolu'ya taşıyan bir Meşrutıyet devrimcisidir. Onun devrimden evrime doğru genişleyen toplumbilimsel bakış yöntemi araştırılmadan, anlaşılmadan kuramcı yönü ve düşünsel bütünlüğü irdelenemez. Baltacıoğlu'nun eğitim sistemi üzerinde araştırma yapmaya çalışmış bir öğretim üyesi kitabının sonunda şöyle diyor:¹

“Bu konuda ifade edilebilecek diğer bir husus da Baltacıoğlu'nun hemen her sahaya el atmış bir düşünürümüz olduğu gerçeğidir. Ne var ki O, bu alanların tümünde aynı ölçüde başarılı olmuş sayılamaz. Özellikle onun din anlayışı ve bu konudaki görüşleri, söz konusu sahaların otoritelerince önemli ölçüde tenkit ve reddedilmiştir.”

Kibarca *“Ehliyetli ve yetkili olmadığı her konuya burnunu sokmuş; ancak boyunun ölçüsünü, bu konuların uzmanları (!) tarafından almıştır.”* diyor. Salt bu değerlendirme bile, değil Baltacıoğlu'nun eylemci ve devrimci çizgisinin, eğitimci yönünün bile anlaşılmadığının kanıtıdır.

Baltacıoğlu'nun yaşamında ve etkinliklerinde egemen olan eylemci/devrimci çizgiyi beş ana başlık altında sunmaya çalışacağım. Bunlar: **Kuramsal Alanda, Eğitim ve Öğretim Alanında, Kamusal Alanda, Özel Yaşamında, Yayın Yaşamındaki** etkinlikleri kapsamaktadır.

Kuramsal Alanda

Baltacıoğlu'nun kuramsal alandaki özgün eğitim görüşü **Talim ve Terbiyede İnkılap** [(Eğitim ve Öğretimde Devrim) 1912] ile başlar, **Terbiye-i Avam** [(Halk Eğitimi) 1914] ile sürer, **İçtimai Mektep** [(Toplumsal Okul) 1932] ile son biçimine ulaşır.

Kemal Aytaç, Baltacıoğlu'nun **“inkılap”tan “ihtilal”e** doğru evrilen eğitim görüşünün aşamalarını daha geniş bir çizgide ele alır. Talim ve Terbiyede İnkılap ile başlayan bu süreç İçtimai Mektep, **Toplu Tedris (1938), Rüyamdaki Okullar (1944)** ile sürdükten sonra **Pedagojide İhtilal (1964)** ile son bulur.²

Cavit Binbaşoğlu'nun saptamalarına göre Talim ve Terbiyede İnkılap, yazım tekniği bakımından dipnotu ve kaynakçaya gönderme yapan, bizde ilk pedagoji kitabıdır. Yapıt yayımlandıktan sonra, yeni hareketleri benimsemeyenler, okullardaki özgür hareketlerden³ bu kitabı sorumlu tutmuşlardır. Belki de bundan olacak ki, Baltacıoğlu bu sırada yazdığı bir dizi öğretim yöntemi kitabına, Coğrafyanın Usul-i Tedrisi (1913)'nde olduğu gibi adını koydurtmamış, sorumluluğu Maarif Nezareti'ne bırakmıştır.⁴

Baltacıoğlu, ilk yapıtıyla yıktıklarının yerine üretime dönük, ürünle sonuçlanacak kişilik eğitimini öngören, **“kişilik, çevre, çalışma, verimlilik, başlatma”** ilkelerine dayalı kuramını, İçtimai Mektep'te ortaya koyar. **Yalçın Küçük**, İçtimai Mektep'in 1930'lu yıllarda ortaya çıkmasının rastlantı olmadığını söyler:⁵

“Türkiye, kendine özgü pratiği ve ideolojiyi yarattığı zamanda, özgün düşün eserini de çıkarabildi. Ancak pratiği ve ideolojisi özgün olmakla birlikte evrenselin gerisinde kaldığı için dış piyasalara yerleşemedi. Tek başına olmadı. Tek başına çıkmak olmuyor. Yaşayanlar ihmal edilirse, Cumhuriyet Türkiyesi'nin en özgün düşün eserleri olarak, Yakup Kadri'nin Yaban'ı ile birlikte Şevket Süreyya'nın İnkılap ve Kadro'su, Limancı Ahmet Hamdi'nin İktisadi Devletçilik'i ve İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun İçtimai Mektep'i sayılabilir. Çok ilginçtir, bunların dördü de aynı zaman kesitinde su yüzüne çıkıyor.”

Eğitim ve Öğretim Alanında

Baltacıoğlu'nun eğitim ve öğretim alanındaki devrimciliği, Avrupa dönüşü (1911) sonrasında, resim derslerinin öğretim yöntemlerine karşı verdiği savaşa başlar. O yıllarda öğretmen okullarında verilen resim ve el işi derslerine egemen olan fosilleşmiş Pestalozzi (1746-1827) ve Fröbel (1782-1852) uygulamalarının üzerine gider. Bu egemen anlayışı, düzenlediği resim sergileriyle, yaptığı yayınlarla, verdiği konferanslarla yıkmaya çalışır. Kendisi bu konferanslarla ilgili olarak şunları söylüyor:⁶

“Her yerde konferanslar veriyordum: Darülmualimin salonunda, Darülfünun konferans salonunda, Türk Ocağı’nda, okullarda, müsamerelerde, her yerde. Bu işte çok alçakgönüllüydüm; dekora, mekana hiç bakmıyordum. Bir sünnet düğünü esnasında Emirgan Korusu’nda ve bir özel okul müsameresi dolayısıyla da Akıntıburnu gazinolarından birinin bahçesinde halka konferans verdiğimi hatırlarım. Hatta biri benim için ‘Meyhanede bile konferans verdi!’ demiş. Şu anda da o kanaatheyim ki meyhanede konferans verilebilir ve böyle bir konferans çok kolay sindirilir.”

Geleneksel eğitim anlayışının niteliğine, içeriğine, öğretim yöntem ve araçlarına karşı başlattığı devrim, Balkan Savaşı sırasında ders nazırı (eğitim ve öğretimin nitelik ve içeriğinden sorumlu olan kişi) olarak bulunduğu **Şems-ül-mekatip**⁷ adlı özel okulda gerçekleşmiştir. Kendisi de bu durumu:⁸

“Şemsülmekatip bundan 26 yıl önce (1912) İctimai Mektep ilkelerini ilk kez uyguladığım okuldur.”

diyerek doğrular. Baltacıoğlu bu okulda sıra, kürsü, sınav geleneklerini yıkmış, ders kitabını kaldırmış; karma öğretim, okul-aile yakınlaşması, yerleşke yaşamı, açık hava dersleri, kır gezintileri, okul tiyatrosu ilk kez bu okul aracılığı ile ülkeye girmiştir. Bütün bu ilerici girişimler kimi zaman alay konusu dahi olmuştur:⁹

“Açık hava Mektebi olgusunun bazen ötekinin berikinin ağzında, maalesef sıradan bir latife konusu olarak dolaştığını gördüm. Denk getirip ‘İsmayıl Hakkı Bey’in açık hava mektebine göndersinler!...’ diye alay eden insafsız kişiler de vardı.”

1914 yılında ülke tarihinde çok önemli bir olay olur. **İnas Darülfünunu** (kız üniversitesi)’nin kurulmasıyla sonuçlanacak olan bu ilerici girişimi Baltacıoğlu şöyle anlatır:¹⁰

“O tarihe kadar Türkiye’de kadınlara yükseköğrenim verecek hiçbir kurum yoktu. Kadınlarımızın en ileri eğitimleri, sultani ve kolej derecesinde kalıyordu. Hareket ve yenilik yolunda ilerleyen Meşrutiyet Türkiye’sinin, kadınlara vereceği eğitim bununla kalamazdı. Kadınlar istese de Darülfünun’a gidemezlerdi. Sami Bey’le¹¹ düşündük, ne yapalım ki ortalığı velveleye vermeden Türk kadınına yüksek eğitim, hele hele Darülfünun kapısına kadar götürelim, dedik. İşte ‘Hanımlara Özgü Serbest Dersler’ diye kurslar açtırırız; bu kursları Darülfünun Konferans Salonu’nda¹² verdiririz. Bu kurslar için en yetkili hocaları seçeriz, dedik. (...) Hemen bir ders çizelgesi yaptık.”

Salih Zeki (1864-1921)’nin Matematik ve Kozmografya, **Selim Sırrı [Tarcan (1874-1956)]**’nın Beden Eğitimi, Baltacıoğlu’nun Eğitimbilim konusunda verdikleri konferanslarla 7 Şubat 1914’te “Hanımlara Özgü Serbest Dersler” başlamış olur. Gördüğü olağanüstü ilgi üzerine 12 Eylül 1914 günü İnas Darülfünunu açılır. Artık sıra, üniversitede kız-erkek ayrılığını, yapaylığını ortadan kaldırmaya gelmiştir:¹³

“Darülfünun’da öğleye kadar erkekler, öğleden sonra da kızlar aynı dersleri görüyorlardı. Ali Kemal’in¹⁴ gizli amacı şu idi: Bir gün gelir dersler kendi kendine birleşir, ikizlik de ortadan kalkar. Adamın dediği gibi de oldu. İlk önce Behçet Bey,¹⁵ ben ve bazı arkadaşlar kız öğrenciyi de erkeklerin arasına kabul ettik (...) Derslerde tam bir sessizlik ve olgunluk hüküm sürüyordu. Fakat direnme başlamıştı. İçerde Darülfünun Genel Müdürü bulunan Ahmet Naim Bey,¹⁶ dışarıda Sebülürreşat¹⁷ dergisi ile Şeyhülislam Mustafa Sabri¹⁸ durmayıp kışkırtıyorlardı. Ahmet Naim Bey bu duruma izin vermeyeceğini bağıra bağıra söylüyor, fakat ne eylemli bir önlem alabiliyor, ne de istifa ediyordu. Mustafa Sabri, sadrazama yazdığı bir tezkerede ‘Darülfünun’da muhadderat-ı İslamiyenin, erkek talebe ile zanu-be-zanu oturduğunu¹⁹ söylemişti. (...) Bütün hocalar kız ve erkek öğretiminin ayrılmasına karşı çıktılar. Ali Kemal ‘Bugünkü durum devam edecek.’ dedi.

Bunun üzerine Darülfünun Konferans Salonu'nda bir toplantı oldu.²⁰ Edebiyat Fakültesi kız-erkek öğrencisi ve bütün hocaları, Maarif Nazırı,²¹ Sadrazam Ferit Paşa²² orada idiler. Kızlar kapıdan girince sağ tarafı, erkekler sol tarafı tutmuşlardı. Feylesof Rıza Tevfik²³ kürsüye çıkıp bir konferans vermeye başladı. Bir aralık; Ferit Paşa'ya dönüp, 'Paşa Hazretleri, Darülfünun'da kız-erkek öğrenci zanu-be-zanu oturuyorlar, diyorlar. Halbuki işte gözlemlerinizle görüyorsunuz aralarında tam elli metre mesafe var.' deyince bütün dinleyenler gülümsemeye başladılar."

1924 yılında, Baltacıoğlu'nun İstanbul Darülfünunu Emmini (üniversite rektörü) bulunduğu sırada, İstanbul'da tramvay işletme tekelini elinde bulunduran Belçika şirketi, öğrenci indirimi uygulamasını kaldırır. Bunun üzerine üniversite öğrenci derneğinin önderliğinde, şirket karşıtı gösteriler düzenlenir. Bu gösterilerin birinde, öğrencilerin yaralandığı duyumunu alan Baltacıoğlu hemen olay yerine gider. Galatasaray'da karşılaştığı öğrencilere:²⁴

"Hakka karşı gelinmez. İsterlerse beni de vursunlar."

diye bağırır. Bu olaya ilişkin olarak basına verdiği bir demeçte de:²⁵

"Öğrenci üniversite öğrencisidir. Haksızlığa ve insafsızlığa karşı hareket etmek onun en doğal görevidir. Özgürlük ve devrim duygusuyla donanmamış öğrenciye üniversite öğrencisi denemez."

der.

İşte bir yanda bundan seksen yıl öncesinin özgürlük ve devrim duygusuyla donanmış, ülkesinin gerçekleriyle, sorunlarıyla, bireyleriyle bütünleşmiş, zamanın önünde koşan Devrimci Halkçı Laik İstanbul Darülfünunu... Diğer yanda özel sektörün ve cemaatlerin sipariş ettiği insan tipini üreten, bilimsel ve yönetsel özerkliği tartışmalı, devrim sürecini "inkılap" sözcüğü ile dondurmuş günümüz üniversiteleri(!).

1929 yılında Baltacıoğlu'na **Gazi Muallim Mektebi** (daha sonra Gazi Eğitim Enstitüsü, bugün Gazi Üniversitesi) müdürlüğü önerilir. Okul o günlerde ülkenin gözbebeğidir. Ayrıcalıklı bir öğretmen okuludur. Cumhuriyetin ilkeleri ve devrimleri, buradan yetişecek öğretmenler aracılığı ile Anadolu'nun uçlarına götürülecektir. Baltacıoğlu, öneriyi ücretsiz olması koşuluyla kabul eder (24.11.1929).²⁶ Şimdilik görevi vekaleten yürütecektir. Kurumun eğitim ve öğretiminde yapacağı köklü değişiklikler bakanlıkça onaylandıktan sonra müdürlük sorumluluğunu asaleten yüklenecektir.

Göreve başlar başlamaz kurumun yaşamında önemli ve işlevsel değişiklikler yapar. Bu köktenci değişiklikler, gençlere bu yuvayı sevdirecek ahlaki ve estetik bir yaşamın temelini atmaya yöneliktir. Öğrencinin yaşamını anarşiden kurtararak ona güven ve zevk vermeyi, böylece zora dayanmayan ahlaki otoriteyi kurmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda gençlerin mesleki ve toplumsal kişiliklerini edinmelerini sağlamak için, gerçek yaşamı, olduğu gibi, toplumbilimsel yasaların saptadığı bütünlük içinde okula taşır. Yemekhanede öğretmenler öğrencilerle birlikte otururlar ve konuşurlar, plak çalındığı da olur. Hademelerle servis kaldırılır. Öğrenciler aralarında işbölümü yaparak yemekleri dağıtırlar. Garsonluk işini kimi zaman öğretmenler de yapar. Yemeklerden sonra öğrenci ve öğretmenler görüşme salonunda söyleşirler. Düzenli temsiller, geziler düzenlenir.

Sınıf farkları yerine gelişim aşamalarını, sınav yöntemi yerine düşünsel birikim ve yoğunluğu değerleyen; okuldaki eğitsel uğraşının amacını:²⁷

"Kurumda eğitim faaliyetinin tek amacı vardır. O da uygarlaşma, yani Cumhuriyetin düşünsel ve yaşamsal hayatına birey ve toplum olarak uymaktır."

biçiminde belirleyen reform tasarısı²⁸ Baltacıoğlu tarafından bakanlığa sunulur:²⁹

“Bir gün Maarif Vekili ağırdı. Rapor tartışılacaktı. Bakanlığa gittim. Talim ve Terbiye Kurulu toplanmıştı. Rapor okunmaya başlandı. Kurul oybirliği halinde rapordaki fikirlerin karşısında idi (...) Biri ‘Bu rapor kuramsal açıdan bile incelemeye deymez.’ demiş. Bir diğeri de ‘İstanbul’dan bir kavak ağacı getirdik, Ankara Ovası’na diktik; bakalım tutacak mı?’ demiş.”

Böylece bu özgün girişim, 9 Haziran 1930’da Baltacıoğlu’nun istifa etmesiyle yarım kalır.

Kamusal Alanda

1910-1912 yılları arasında arkadaşı **Eczacı Cihangirli M. şinasi (?-1918)** ile birlikte Tadil-i Huruf Meselesi konusunda yayımladıkları  kitapıkta³⁰ ve Yeni Yazı (1914, 10 sayı) adlı dergide Osmanlı Abecesi’nin yazım ve okuma kurallarını değiştirmişlerdir. Okuma ve yazmayı kolaylaştıran bu girişim o zaman pek ilgi görmemiştir.

İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu birçok konuda olduğu gibi dil konusunda da döneminin önünde giden bir düşünürü ve eylemcisidir. Yazılarında, kitaplarında, konferanslarında kullandığı dil Osmanlıca değil, halkın dilidir. Bundan doksan yıl önce yazdıkları bugün kolayca anlaşılmaktadır. Kullandığı dil konusunda şöyle diyor:³¹

“Arapaları, Acemceleri hemen hemen hep attım. Birleşik ifadeleri bıraktım, açık, öz bir dille, ana diliyle yazmaya başladım. Ana diliyle diyorum, bununla yalnız öz milli dili değil, anamın dilini de amatlyorum. (...) Dil zenginliğimi annemden, dil mantığına ise şinasi’den almıştım. 1908’den başlayarak yazdığım bütün yazılarda apaçık bir z Türkçe sevgisi ve saygısı vardır. Santyorum ki ilm-i ruh, ilm-i içtima, ilm-i terbiye gibi terkipli klişeler, ilk önce tabiiyetlerini benim yazılarımda değiştirip ‘ruh ilmi, cemiyet ilmi, terbiye ilmi...’ oldular.”

Ulusallaşma sürecine koşut olarak gelişen dilde arınma devinimi, kurucuları arasında Baltacıoğlu’nun da yer aldığı **Türk Bilgi Derneği (1914)**’nin hayata geçirilmesiyle kurumsal bir yapı kazanır. Bir akademi aşaması yapmak isteyen dernek, çalışmalarında iki ülküyü canlandırmak ister: Bilimde nesnellik, dilde bağımsızlık. Bu süreç 1932’de Türk Dil Kurumu’nun kurulmasıyla tamamlanır.

Aşağıdaki olay, Baltacıoğlu’nun simgeden işleve doğru akıp giden devrimci yönünü doğru ve somut bir biçimde anlatması açısından ilginçtir:³²

“Darülmuallimin ğretmenleri arasında devrimciler, tutucular ve gericiler vardı. Tutuculardan biriyle konuşuyoruz. Fesin aleyhinde söylüyorum. Karşımdaki fena halde kızdı. Ben de ‘Ynden bir başlık, bunu anlıyorum, fakat şu arkasında sallanıp duran kuyruğu nedir?’ dedim. Karşımdaki büsbütün kötüleşti: ‘Milli serpuşumuzu aşağılıyorsunuz!’ dedi. Bu sefer ben de kızdım: ‘Al sana milli serpuş!’ deyip fesin püskülünü tutup kopardım. Ben bu hareketi yaparken karşımdaki ‘Yapmayın, rica ederim yapmayın!’ diye yalvarıyordu. Fakat bir oldubitti yapmıştım. Karşımdaki bana ‘Psklsz İsmayıl Hakkı’ diyeceklerinden dolayı değil, bunun da kendine göre bir ihtilal hareketinin başlangıcı olduğundan korkuyordu ve yalnız bundan korkuyordu. şapka ihtilalinden sonra zat-ı muhafazakaranelerini gördüm; şapkalarını başlarına çok iyi yakıştırmışlardı.”

Baltacıoğlu’nu çeşitli baskılardan özgürleşmenin öncüsü sayan Berkes:³³

“Püskül savaşı, fesin kafalardaki egemenliğinin sonunun başlangıcı olmuştur. Bu savaşta bir gülünç yan varsa, o İsmayıl Hakkı'nın gülünçlüğü değil, başarılarında onu bir bela gibi sallandıran insanların, 75-80 yıl önce çıkmış bir şeyi kalıplattırarak, toplumsal varlıkların en değerli bir simgesi yapan kişilerin toplumundadır.”

değerlendirmesinde bulunmuştur.

Yunanlıların İzmir'i işgali üzerine düzenlenen **Sultanahmet Mitingleri**'nin ikincisine (30 Mayıs 1919), Baltacıoğlu da konuşmacı olarak katılmıştır. Bu konuşma sırasında yaptığı bir benzetme, ona yeni bir san daha kazandırmıştır. Kendisi şöyle anlatıyor:³⁴

“Bir aralık Türk'ün insanlara örnek kalan sanat anıtlarından da bahsettim ve ‘Türk demek minare demektir!’ dedim. Sonra bu sözüm mizahçıların ağzına düştü. Boyumun uzunluğunu kastederek ‘Türk demek minare demektir!’ demeye başladılar. O yaşlı günlerden mizahçılarımızın alabildiği maneviyat lokması bu oldu!”

Baltacıoğlu ilk Anadolu seyahatini **Vali Rahmi Bey [Aslan (1865-1936)]**'in çağrısı üzerine **İhsan Bey [Sungu (1883-1946)]** ile birlikte İzmir'e yapmıştır. İzmir ve çevresinden getirilen öğretmenlere Baltacıoğlu tarafından 15 Temmuz - 5 Eylül 1915 tarihleri arasında İzmir Sultanisi'nde bir dizi eğitimbilimsel konferanslar verilmiştir. Bu konferanslar aynı yıl **“İlm-i Terbiye Konferansları”** adıyla yayınlanmıştır. İzmir halkına yönelik, Milli Kütüphane Sinema Salonu'nda 14 Ağustos - 15 Eylül 1915 tarihleri arasında verilen konferanslar da yine aynı yıl **“İzmir Konferansları”**³⁵ adıyla kitaplaştırılmıştır.

İkinci Anadolu gezisi, başkanlığını **Esat Paşa [Işık (1865-1936)]**'nin yaptığı **Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti**³⁶ adına gerçekleşmiştir. Derneğin genel yazmanı Baltacıoğlu'nun başkanlığında iki öğretmen ve bir fotoğrafçıdan oluşan kurul, 6 Ağustos 1917'de Anadolu'ya hareket etmiştir. Eskişehir, Ankara ve Konya'da bir dizi etkinlikte bulunduktan sonra İzmir'e geçilmiştir. Burada 24 Ağustos'ta Milli Kütüphane Sinema Salonu'nda “Milli Terbiye Nedir?”, 25 Ağustos'ta “Halk Terbiyesi”, 28 Ağustos'ta erkek ve hanımlara (karma) “Sanayi-i Nefise ve Milli Terbiye”, 29 Ağustos'ta hanımlara “Çocuk Terbiyesi”, Kulüp Sineması'nda erkek ve hanımlara “İktisadi Terbiye” konusunda konferanslar vermiştir. 27 Ağustos günü Baltacıoğlu ve arkadaşları Narlıdere ve Balçova'ya giderek köy yaşamını incelemişler ve sıtmaya karşı sulfato dağıtmışlardır. Baltacıoğlu düşünsel/eylemsel alanda belki Anadolu'ya ilk geçenlerdendir. Eskişehir ve özellikle İzmir'de verdiği konferanslar ülkede ulus, ulusal bilinç ve ulusal direnç kavramlarının oluşmasına öncülük etmiştir.

Anadolu gezilerinin üçüncüsü, Ankara Hükümeti'nin çağrısı üzerine 1921 yılında olmuştur. Arkadaşı **Mehmet Emin [Erişirgil (1891-1965)]**'le beraber İnebolu üzerinden Ankara'ya gelmişler ve Sakarya Savaşı'nın bütün şiddetiyle sürdüğü bir sırada Maarif **Kongresi (15-21 Temmuz)**'ne katılmışlardır. Baltacıoğlu burada **Ziya Gökalp**'le beraber **“eğitimin ulusal, öğretimin uluslararası olması”** tezini savunmuştur. Kurultay bitince Niğde, Kayseri, Tokat, Samsun çizgisinde bulunan yerlerde ulusal kurtuluş hareketini destekleyen, ümmetten ulusa geçişi, istençsel ulusçuluğu bilinçlendiren konferanslar vermişlerdir. Anadolu maarifi konusundaki gözlem ve izlenimlerini de raporlar halinde Ankara'ya göndermişlerdir.³⁷

Dördüncü geçiş, 1924'ün Şubat ayına rastlar. Rektör Baltacıoğlu'nun başkanlığındaki **Darülfünun Kurulu** bütçe görüşmelerini izlemek için Ankara'dadır. **İsmet Paşa (İnönü)**'nin önerisi üzerine kurul, o sırada İzmir'de bulunan **Gazi**'ye bağlılıklarını sunmak amacıyla bu kente hareket eder. Gazi, Darülfünun Kurulu'nu, **Uşakizade Muammer Bey**'in Göztepe'deki köşkünde kabul eder. Toplantı dokuz buçuk saat sürer. Söyleşi sırasında Baltacıoğlu, ortamın nazik dengesini de gözeterek

düşüncelerini açıklamaktan geri durmaz. Darülfünun'un ülkesine olan bilim borcunu ancak böyle ödeyeceğine inanır. Eğitimin dinsel mi, ulusal mı olması sorunsalı karşısında:³⁸

“Din toplumsal bir kurumdur. Toplum hayatında yaşamaktadır. Fakat devlet onu okullarında öğretmeye mecbur değildir. Devlet eğitiminin karakteri ancak ulusal olabilir. Devrim, eğitim kurumlarını laikleştirmelidir.”

görüşünü ileri sürer. Toplantının sonuna doğru, sabaha karşı Baltacıoğlu şunları söyler³⁹:

“Çanakkale’de büyük bir kahramanlık eseri yaratarak Türk’ün namusunu kurtaran o büyük asker, bir gün yazgısı gereği Anadolu’ya, Anadolu’nun uçlarına atanır. Gider, gider; yolunun üstünde türlü sapaklar belirir. Biri servet ve iktidara, diğeri rütbe ve nişana götürür. Fakat bir üçüncü yön vardır ki ölümle birlikte bağımsızlık, şan ve onura götürür. Hangi yöne sapmalı? Tarihin ne büyük ve ne mutlu olayıdır ki o büyük insan bağımsızlık, şan ve onur yönünde ilerliyor. Yolunun üzerindeki bütün engelleri kaldırıyor; bütün çalı ve dikenleri söküp atıyor. Bu yolun üzerinde bir de asırlık softalık ve bağınazlık ağacı vardır. Gerçi bu ağacın da dalları, budakları kesilip atılmış; fakat iri kökleri henüz toprağın içindedir. Toprak o kadar yaş, üzerindeki güneş o kadar yakıcıdır ki asırlık ağacın kütüğü bir gün sürecektir olursa, eskisinden daha çok gürbüzleşecektir. Bu büyük bir tehlikedir. Köklerini de hemen söküp atmalıdır.”

Darülfünun Kurulu İstanbul’a döner (18 Şubat 1924).⁴⁰ Ardından Hilafet kaldırılır, Tevhid-i Tedrisat Yasası kabul edilir (3 Mart 1924).

Baltacıoğlu istençsel (iradi) ulusçuluk anlayışını, eylemciliği ile sınırlı tutmamış, yazın alanına da yönelterek ürünler vermiş bir devrimcidir. İşgal yıllarında yazdığı yazılarla, verdiği söylevlerle toplumun direnme çabasına destek olmuş ve yaşamayı toplumsal bir ülkü olarak aşılamaya çalışmıştır.⁴¹

Baltacıoğlu 1928 yılında, gücünü toplumbilimin yasalarından, yöntemini devrimlerden, kökleri ulusal kültürde bulunan bir dinsel iyileştirme programını topluma sunar. Bu program çerçevesinde, sorularını kendi hazırladığı bir anketin Milli Mecmua’da açılmasını sağlar ve ilk yanıtlayan da kendisi olur.⁴² Ardından kamuoyunda **“Dini İslah Beyannamesi/Projesi”** diye bilinen ve Baltacıoğlu tarafından yazılan **“Dinsel İyileştirmenin Temellerine İlişkin Bildiri”** ya da **“Dinin Ulusallaştırılması Bildirgesi”** Vakit gazetesinde yayımlanır.⁴³ Tapınmanın biçiminde, dilinde, algılanmasında, düşünselliğinde önemli ve köktenci yenilikler getiren bildirge şu tümcelerle son bulur:⁴⁴

“Böylece yeni Türkiye, din alanında yalnız yeni bir duyunç (vicdan) seçiminin değil, bütün tutsak ve geri olan İslam budunlarının özgürlük ve yükselişinin de öncüsü olabilecektir. Cumhuriyetin bir bilim kurumu olan İstanbul Darülfünunu İlahiyat Fakültesi, vatana karşı yükümlü olduğu uygar ve çağdaş görevini ancak böyle yapmış olacaktır.”

Özel Yaşamında

Onun eğitimciliği, halkçılığı ve ulusçuluğundaki devrimci çizgi özel yaşamına da yansımıştır. Bir kentli olmasına karşın düşüncede ve ülküde hep halka doğru koşmuştur. Bu açıdan bakıldığında çocuklarına verdiği Altan, Tuna, Fadime, Ali, Hatçe adları anlamlıdır.

Kuramsal görüş ve tercihlerini kızı Ressam **Fadime Baltacıoğlu (1946)**’nun resim eğitimi üzerine de yöneltmiş, Akademi’nin sınırlayıcı ve kalıplayıcı öğretim yöntemlerine karşı çıkararak kızını bu kuruma

göndermemiştir. Fadime Baltacıoğlu'nu, özgür ve aşamaya açık bir ortam sağlayan Ressam **Mahmut Cuda'nın**⁴⁵ özel eğitimine vermiştir. Bu tercih iğneyi değil, çuvaldızı kendine batırmakla eşdeğerdir.⁴⁶

Yayın Yaşamında

Baltacıoğlu yapıtlarının, yazınsal ürünlerin tümünde, “İçtimai Mektep” ilkelerini dizgeli bir biçimde işlemiş ve değerlendirmiştir. Bu beş temel ilkeyi; **Batak (1943)** adlı romanında, iki insanın sevgi-aşk-ülkü olguları üzerine kurgulamış, **Halkın Evi (1950)**'nde Halkevleri'nin yeniden yapılandırılmasında, **Atatürk (1973)** adlı biyografik yapıtında “önder sosyolojisi” ni oluşturan koşulların araştırılmasında kullanmıştır.

1925 yılında rektörlükten istifa etme zorunda bırakılmasıyla, Baltacıoğlu'nun yaşamında bir yaprak dökümü başlar. 1930'da koşullu olarak üstlendiği Gazi Eğitim Enstitüsü müdür vekilliğinden istifası bir gereklilik olmuş, 1932'de **Devlet Güzel Sanatlar Akademisi** ile ilişkisi kesilmiştir. 1933'e geldiğinde “üniversite reformu” gündemdedir. Belirsizliklerle dolu bugünleri şöyle anlatır:⁴⁷

“O yıl İsviçreli bir profesör İstanbul'a geldi. Bu kişiden ‘darülfünun uzmanı’ diye söz ediyorlardı. Demek uzmanlıklar arasında böylesi de varmış(...) Gördüm ki bizi düzenlemeye gelen ‘darülfünun uzmanı’ da bir insan; hem de çok nazik. Albert Malche ile darülmesaiimin⁴⁸ müderris odasında karşı karşıyayız. O, uygarlığı temsil ediyordu; ben de neyi, bilmiyorum!”

1933 yılının Ağustos ayının ilk günlerinde aldığı, “Müderris İsmayıl Hakkı Bey'e” diye başlayan mektup, Baltacıoğlu'nun üniversite ile ilgisinin kesildiğini bildiriyordu. Sonrasını kendisinden dinleyelim:⁴⁹

“Ortalığı ölüm havası kaplamıştı. Kendimizi bütün insanlar tarafından kovulmuş sanıyorduk. Az çok yaşama isteği taşıyan her insan günün birinde işsiz ve kimsesiz kalacağını düşününce ‘Ben ekmeğimi taştan çıkarırım.’ der. Der ama ‘ekmeğini taştan çıkarmak’ öyle kolay bir iş değildir. (...) Beyazıt Meydanı'nda ders veremem, camide vaaz edemem ya. Para yok, pul yok, dış hayat deneyimi yok. Şimdi ben ne iş görebilirim? Ticaret yapamam; param yok; param da olsa deneyimim yok. Bildiğim şeylerin hiçbiri bana para kazandırmaz: Pedagoji, sosyoloji, estetik... Bunlar insanı yaşatmaz. Acaba gündelik gazete yazarı olabilir miyim? Belki; fakat bunun için de gidip patronlara yalvarmak gerek. Onu da ben yapamam. Kala kala haftalık bir gazete çıkarmaya kaldık.”

Yeni Adam, 1933 arıtmasında doğal ve birincil çevresinden uzaklaştırılan bir bilimcinin yaşama çabasının ürünü oldu. 1 Ocak 1934'te haftalık olarak yayımlanmaya başlandı. “Ülkümüz Demokrasi ve Cumhuriyet İçin Çalışmaktır” alt başlığını, anlamına uygun bir biçimde sürekli korudu. İlkelerinden, nesnellüğünden, devrimciliğinden hiç ödün vermedi. Kapatılma tehditlerine karşı, aç kalma pahasına bilinçle direndi. Nazi Almanya'sını eleştirdiği için bir yıl süreyle kapatıldı (9 Mart 1938).⁵⁰ Yılmadı. Yeniden yayınlanmaya, tutunmaya çalıştı. Okuyucusuyla, yazarlarıyla, çizerleriyle bütünleşti. Cami Baykut, Vahdet Gültekin, Suphi Nuri İleri, Sefer Aytekin, Hüsamettin Bozok, Pertev Naili Boratav, Zühdü Müridoğlu, Nurettin Şazi Kösemihal, İzzeddin Şadan Biril, Adnan Cemgil, Mehmet Seyda, Füzüzan Hüsrev Tökin, Hüsnu Cırıtlı kalemleriyle, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Abidin Dino, Zeki Faik İzer, Fikret Mualla Saygı, Zahir Sıtkı Güvemli, Mahmut Cuda çizgileriyle Yeni Adam'ı yaşattılar.

Baltacıoğlu, eğilmeyen uzun boyu, bükülmeyen boynu, eskimeyen düşünceleriyle kişiliğinden, ilkelerinden ödün vermeyen, Cumhuriyet ülküsüne koşan bir Meşrutiyet devrimcisiydi. Düşünceleri ve

taşıdığı yüksek ülküler uğrunda, dönem dönem püskülsüz, minare, Ankara Ovası'na dikilen kavak, karagözcü profesör diye alay konusu oldu. Keşke “**Darülfünun-i Osmani**”den yadigar bu müderrisin taşıdığı yüksek devrim hızından, Cumhuriyet dönemi kendisine düşen payı alabilseydi...

---

¹ Tozlu, Necmettin, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun Eğitim Sistemi Üzerine Bir Araştırma, İstanbul 1989, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 870, sayfa 280.

² Aytaç, Kemal, Baltacıoğlu'nun Eğitim Sisteminin Ana Gelişimi, Yeni Adam, Mayıs 1978, sayı 921, sayfa 4.

³ Söz konusu özgür hareketler karma öğretim, okul-aile yakınlaşması, yerleşke yaşamı, açık hava dersleri, kır gezintileri, okul tiyatrosu, izcilik uygulamaları başlıkları altında toplanabilir. Bütün bu yenilikler geleneksel okuma-yazma eğitime karşı, bireyi bireysel ve toplumsal (yurttaş) kişiliğiyle öne çıkarmayı amaçlıyor, aklın özgürleşmesini sağlıyordu.

⁴ Binbaşoğlu, Cavit, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun Türk Eğitim Bilimleri Tarihindeki Yeri ve Bazı Eğitim Düşünceleri, Öğretmen Dünyası, Aralık 1998, sayı 278, sayfa 6, 11.

Gerçekten Baltacıoğlu da: *“Talim ve Terbiyede İnkılap'ın yayınlanması zaten bir olay olmuştur. Okullardaki beden eğitimi ve spor hayatına ilişkin taşkınlıklardan, bu kitabı sorumlu tutanlar bile vardı.”* diyerek bu haksız tepkilerden yakınmıştır (I.H. Baltacıoğlu, Hayatım, s. 175). Ancak Baltacıoğlu'nun tepkileri önlemek amacıyla kitaplarına adını koydurtmaktan kaçınması olasılığı, yaşam çizgisiyle bağdaşmıyor. Nezaret'in, bu bağlamda gelişebilecek siyasal tepkilerden korunmak amacıyla ad koymaktan kaçınmış olması olasılığı, bana daha güçlü görünüyor (a.y.b. notu).

⁵ Küçük, Yalçın, Bilim ve Edebiyat, İstanbul 1985, Tekin Yayınevi, sayfa 382.

⁶ Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, Hayatım, Yayına Hazırlayan Ali Y. Baltacıoğlu, İstanbul 1998, Dünya Yayınları, Sayfa 158.

⁷ Şemsülmekatip (1890-1940). Okullar Güneşi. 1884'ten sonra açılan özel okulların en uzun yaşayanıdır.

⁸ Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, Toplu Tedris, İstanbul 1938, Sebat Basımevi, sayfa 150-1.

⁹ [Baltacıoğlu], İsmayıl Hakkı, Terbiye, İstanbul 1932, Suhulet Kütüphanesi, sayfa 73.

¹⁰ Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, Hayatım, İstanbul 1998, Dünya Yayınları, sayfa 222.

¹¹ Süleymanpaşazade Sami Bey [Süleyman Nesib (1866-1917)]. Şair ve eğitimci (a.y.b. notu).

¹² Darülfünun o sırada, bugün İ.Ü. Fen ve Edebiyat Fakülteleri'nin bulunduğu alanda, yüz odadan oluşan “Zeynep Hanım Konağı”nda yerleşti. Konak 1942'de yanmıştır (a.y.b. notu).

¹³ Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, Hayatım, İstanbul 1998, Dünya Yayınları, sayfa 210-1.

¹⁴ Ali Kemal (1867-1922). Gazeteci, müderris ve maarif nazırı. İzmit'te linç edildi (a.y.b. notu).

¹⁵ Yusuf Behçet [Gücer (1890-1952)]. Edebiyat Fakültesi müderrislerinden (a.y.b. notu).

¹⁶ Babanzade Ahmet Naim Bey (1872-1934) (a.y.b. notu).

¹⁷ 1908-1925 yılları arasında yayımlanmış İslamcı dergi (a.y.b. notu).

¹⁸ Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi (1869-1954) (a.y.b. notu).

- ¹⁹ ‘Darülfünun’da namus simgesi, örtülü Müslüman kızların erkek öğrenci ile diz dize oturduğunu’ (a.y.b. notu).
- ²⁰ 8 Mayıs 1919 (a.y.b. notu).
- ²¹ Ali Kemal (a.y.b. notu).
- ²² Sadrazam Damat Ferit Paşa (1853-1923) (a.y.b. notu).
- ²³ Rıza Tevfik [Bölükbaşı (1869-1949)] (a.y.b. notu).
- ²⁴ Şahin, Mustafa, Darülfünun Talebe Cemiyeti Önderliğinde Gerçekleştirilen Bir Öğrenci Hareketi Örneği, Tarih ve Toplum, Kasım 1992, Sayı 107, sayfa 17.
- ²⁵ Darülfünun Talebesi-Tramvay Kumpanyası Hadisesi, Darülfünun Emimi’nin Nokta-i Nazarı, Cumhuriyet, 17 Teşrin-i Sani 1924, sayı 190, sayfa 2.
- ²⁶ Ali Y. Baltacıoğlu Belgeliği, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu Tercüme-i Hal, IHB-064.
- ²⁷ Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, Hayatım, İstanbul 1998, Dünya Yayınları, sayfa 310.
- ²⁸ Reform tasarısının ayrıntıları için: [Baltacıoğlu] İsmayıl Hakkı, Terbiye, İstanbul 1932, Suhulet Kütüphanesi, sayfa 178-186.
- ²⁹ Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, Hayatım, İstanbul 1998, Dünya Yayınları, sayfa 314.
- ³⁰ I. Kitap: Tadil-i Huruf Meselesi (?).
- II. Kitap: Tadil-i Huruf Meselesi ve Huruf-ı Münfasıla Elifbası (1910)
- III. Kitap: Tadil-i Huruf Meselesi Şekiller Nasıl Tetkik Olunur? (1912).
- ³¹ Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, Hayatım, İstanbul 1998, Dünya Yayınları, sayfa 74-5.
- ³² Agy, sayfa 176.
- ³³ Berkes, Niyazi, Türkiye’de Çağdaşlaşma, İstanbul 1978, Doğu-Batı Yayınları, sayfa444-5.
- ³⁴ Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, Hayatım, İstanbul 1998, Dünya Yayınları, sayfa 241.
- ³⁵ [Baltacıoğlu], İsmayıl Hakkı, İzmir Konferanslar, İzmir 1915, Neşreden: İzmir Milli Kütüphanesi, Selanik Matbaası. Kitapta yer alan konferansların başlıkları şunlardır: Tekamül-i İctimaiyede Mektepler, Gençlik Hayatta Nasıl Muvaffak Olur? İzcilikten Memleket Ne Bekleyebilir? Vilayet Müzeleri Nasıl Teşkil Edilir ve Neye Yarar? Sanayi-i Milliyeinin İnkişafında Mühim Amiller, Milliyet ve Milli Terbiye, Türk Mimarisinin Felsefe ve Ruhiyatı, Hayat-ı İctimaiyede Kadın.
- ³⁶ Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti: 1915 yılında kurulan cemiyet, ulusallık düşüncesine ve uluslaşma sürecine çeşitli etkinliklerle katkıda bulunmuştur. Halka açık umumi konferanslar, Milli Talim ve Terbiye Mecmuası’nın yayımı (1916-1919, 6 sayı), Anadolu’ya yönelik bir “Danışma Odası”nın açılması, oluşturduğu konferans kurulları ile Anadolu’da ulusal eğitim ve halkçılık konularında verdiğini konferanslar kimi etkinliklerindedir.
- ³⁷ Bu haberleşmeye örnek olması bakımından, Niğde’den Ankara’ya, o sırada Maarif Vekili bulunan Hamdullah Suphi Bey’e Ağustos 1921 ayında çekilen telgraflardan biri: *“Muhterem Efendim; Bu aralarda maarif-i umumiyeimizin inkişafı için Vekaletçe başlanacağını düşündüğümüz tedbirleri havi rapor ile Ankara-Niğde arasındaki köylerdeki gözlemlerimize ait ikinci raporu leffen takdim ediyoruz. Niğde ve çevresine dair değerlendirmemizi ayrıca arz edeceğiz. Buradan Sivas’a gitmek icap edip etmeyeceğini telgrafta işaretini ehemmiyetle istirham eder ve takdim-i hürmet eyleriz. Mehmet Emin - İsmayıl Hakkı.”* (Ali Y. Baltacıoğlu Belgeliği, IHB-013).
- ³⁸ Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, Hayatım, İstanbul 1998, Dünya Yayınları, sayfa 294.
- ³⁹ Agy, sayfa 295.
- ⁴⁰ Darülfünun Heyeti Avdet Etti, Vakıf, 19.02.1924.
- ⁴¹ Baltacıoğlu yaşama direnci ve ülküsü üzerine, işgal yıllarında gündelik gazetelerde yazdığı yazıları daha sonra Kalbin Gözü (1922 ve 1942) adlı yapıtında toplamıştır. Bir örnek oluşturması bakımından 1919 yılında yazdığı “Bir İnkılap Lazım” başlıklı yazısına EK: 2’de yer verilmiştir.
- ⁴² [Baltacıoğlu], İsmayıl Hakkı, Türk Devrimi Karşısında Müslümanlık, Milli Mecmua, 15.05.1928, sayı 110 ve Gazete Müdafaa-i Hukuk, 02.02.2001, sayfa 12.
- ⁴³ İlahiyat Fakültesi’nde Hazırlanan Layiha Etrafında, Vakıf, 20.06.1928, sayı 3753 ve Gazete Müdafaa-i Hukuk, 09.02.2001, sayfa 10.
- ⁴⁴ Agy.
- ⁴⁵ Mahmut C. Cuda (1904-1987). Güzel Sanatlar Akademisi’ni bitirdikten sonra çalışmalarını Münih ve Paris’te sürdürdü. Yeni Adam kapaklarına iki yüz dolayında desen çizmiştir.
- ⁴⁶ Bu yargının denetlenmesi açısından bkz. Özsegin, Kaya, Bir Otodidaktın Tutkulu Serüveni, Fadime Baltacıoğlu Salman, Ankara 1966
- ⁴⁷ Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, Hayatım, İstanbul 1998, Dünya Yayınları, sayfa 315-6.
- ⁴⁸ Eğitimbilim Enstitüsü (a.y.b notu).
- ⁴⁹ Agy, sayfa 317, 319.
- ⁵⁰ Kapatma ile ilgili ayrıntı için: Özen, Haldun, Yeni Adam Nasıl Kapatıldı? Toplumsal Tarih, Eylül 1999, sayı 69, sayfa 8-9.

BİR DEVRİM GEREK*

Bir devrim gerek. Bir devrim ki bir avuç topraktan bir hayat çıkarsın; bir devrim ki karanlık geceyi gündüze çevirsin, bir devrim ki sönen gönüllerde bir nur yaratsın; bir devrim ki ulusun titreyen umudunu alevlendirsın ve ona “Sen varsın, var olacaksın, uyan uyan!” desin.

Kubbeleri çöken, kandilleri sönen, ışıkları kararan evler; ahali ölen köyler, yavruları yiten yuvalar, haksız yere kırılan hemşehriler... açlar, öksüzler, kimsesizler... hep onlar bu devrimi bekliyorlar...

Bir devrim gerek, bir devrim ki yaksın, yıksın fakat yaratsın, bir yoktan bir varlık, bir karanlıktan bir aydınlık, bir mezarlıktan bir mahşer çıkarsın...

***

Artık bir devrim gerek, bir devrim ki başıbozukluğu barışa, bilgisizliği bilime, alçaklığı erdeme, yokluğu varlığa çevirsin; bütün anlamıyla yaratıcı ve diriltici bir devrim gerek... Bu devrim dinimizde, ahlakımızda, sanatımızda, yazınımızda, yönetimimizde, siyasetimizde yalan olan, ikiyüzlülük olan, kirli olan her şeyi atacak, yıkacak, yakacak, bizi biz bırakacak, bizi olduğumuz gibi yaşatacak, bu doğrudur bu yalandır diyecek, hak var ikiyüzlülük yok, doğrudan büyük bir Allah var diyecek bir devrim, bizi alacak geleceğe doğru yürüyecek, bütün anlaşmazlıkları, bozuşuklukları eritecek!

Bu devrim olduğu gün Türk ulusu ilk kez olarak varlığını olanca gücüyle duyacak, ben yaşamak istiyorum diyecek. O zaman öyle bir güçlü bir Türklük doğacak ki onun gücünü hiçbir şey yok edemeyecektir. Gerek ki bu yeni Türk ulusu doğsun! Onun için bütün yolları açmak, bütün engelleri kırmak gerek. Bunu yapan demirden el Türk bağımsızlığının yaratıcısı olacaktır...

Darülfünun Müderrislerinden İsmayıl Hakkı [Baltacıoğlu]

(*) Bu yazı, Mahmud Celal [Bayar (1883-1986)]'in sorumluluğunda İzmir'de yayımlanan Halka Doğru Mecmuası'nın 1 Mart 1919 günlü 3. sayısında “**Bir İnkılap Lazım**” başlığı altında yer almıştır. Çevriyazı ve arındırma işlemi M. Rauf İnan (1905-1996) tarafından yapıldıktan sonra Yeni Adam'ın Mayıs 1978 günlü 921. sayısında yayımlanmış ve buraya kısaltılarak alınmıştır.

TÜRK DEVRİMİ KARŞISINDA MÜSLÜMANLIK*

Daha önce bir anket açacağımızı, geçen sayımızda da soruları bildirmiştik. Bu konuda ilk kez Darülfünun Terbiye Müderrisi (İstanbul Üniversitesi Eğitim Öğretim Üyesi) İsmayıl Hakkı Bey (Baltacıoğlu)'e konuk olduk. Değerli öğretim üyemizin verdikleri yanıtları yayımlıyoruz:

-İslam dininin gelişim ve devrim yetisi var mıdır, yok mudur?

- "İslam dininin gelişim ve devrim yetisi var mıdır, yok mudur?" sorusu ters bir sorudur. "İslam budunlarının gelişim ve devrim yetisi var mıdır, yok mudur?" diye sorabilirsiniz. Çünkü budunlar dışında din diye soyut, özdeksel ve nesnel bir gerçeklik yoktur. İslam dininin gelişim ve devrim yetisi, İslam budunlarının gelişim ve devrim yetilerine bağlıdır. Bir din, birlikte yaşadığı bilim, ahlak, hukuk, sanat ve uygarlık biçimi dışında kalamaz. Dinin geleceği, bütün diğer toplumsal kurumların geleceğine bağlıdır. Türkler bir devrim yapmışlardır. Müslümanlık da Türklerle birlikte bir devrim yapacaktır.

-O devrimi yapacak kimlerdir?

-Gerçi böyle bir devrimi peygamberler, ermiş (veli)'ler gibi gizemli (mistik) adamların yapacağını sananlar vardır. Ben o kanıda değilim; günümüz, gizemcileri besleyecek gün değildir. Din devriminin tohumları bilimsel, ahlaki, iktisadi ve güzelduyusal devrimin tohumları gibi önce düşüncenin ve bilimin açtığı ve temizlediği tarlalara ekilecektir.

Bugün bütün toplumsal kurumları düzenleyen şey, toplumun bilimsel ve olumlu (müspet) denetimi olduğu gibi, din kurumunu da aynı toplumun bilimsel ve olumlu denetimi düzenleyebilir. Bunun dışındaki görüşlerin yaratıcı bir özelliği yoktur.

(...) Özetle İslam dinini Türkleştirmek gerektir. Bunun için başlıca iki kurumun uzmanlık alanlarıyla ilgili bilimsel yönlendirmelerine gereksinim vardır. İstanbul Darülfünunu İlahiyat Fakültesi ile İstanbul Konservatuarı. İlahiyat Fakültesi, din kurumunu Türk ulusunun toplumsal yapısıyla dayanışık bir biçimde gelişme olanaklarını inceleyecek, özellikle Müslümanlığın Türk kültürüne uyumunu sağlayacak, aynı zamanda Kur'an ve hadislerle dayanan öğretiyi ve gizemcilik yerine geçecek bir din felsefesi oluşturacaktır. Konservatuar dinsel müziği üretecek ve müezzinlerin, imamların müzik eğitimini üstlenecektir.

(*) İsmayıl Hakkı (Baltacıoğlu)'nun anket sorularına yanıtlarını içeren bu yazı, Milli Mecmua'nın, 15 Mayıs 1928 günlü, 110. sayısında yayımlanmıştır. Çevriyazı ve arındırma işlemi Ali Y. Baltacıoğlu tarafından yapılmış ve buraya kısaltılarak aktarılmıştır.

DİN VE HAYAT *

Bence din konusu her şeyden önce bir toplum konusu, bir hayat konusudur. Dini yaratan medreseler değil, medreseleri oluşturan dindir. Eğer din toplumda yaşamıyor, din hayatı sarmıyorsa, okulda derslerle, öğütlerle, verilen sözlerle yürütülecek bir din eğitimi başarısızlığa mahkumdur. Çünkü hayatın yadsıdığı bir varlığı okul zorlayamaz! (Sayfa 8-9)

* * *

Dini ıslah etmek için dini tanımak; onun erklerine, yasalarına boyun eğmek gerekir... O Halde?... Ancak bilimsel bir içtihadın düşünceleri bu dinsel yaşamı düzenleyebilecektir. (Sayfa 26-7)

* * *

Din bütün toplumsal kurumlar gibi gelişmeye bağlıdır. Din doğar, büyür. Din gelişir ve yozlaşır. Din gelişerek güzelduyu(estetik), ahlak, hukuk, iktisat, gibi kurumlara ayrılır. Din ilk ortaya çıktığında bu kurumlara bitişiktir, yapışiktir. Ancak bir kez toplum yaşamı gelişti mi, din bu kurumları dünyevi görevleriyle baş başa bırakarak göksel konumunu alır; onlara yer açar ve yararlı olur. Din demek ulusun bilimi, güzelduyusu, ahlaki, hukuku, iktisadi... bütün güçlerinin ifadesi demektir. (Sayfa 29)

* * *

Biz: “Her şey dinde var!”, demekle dini yükseltmeyiz, belki saygın konumundan düşürürüz! Din dindir; yaşam da yaşamdır. Bu iki güç karşıt durumda bulunacağına sürekli dayanışma içinde bulunmalıdır. Ola ki karşıtlık varsa kusur ne dindedir, ne de yaşamdadır. Kusur dine yaşamak, hayata da arınmak, özgenleşmek (laikleşmek) hakkını çok gören dar kafalı insanlardadır!.. (Sayfa32)

* * *

Din eğitiminde uyanış, dinsel yaşamda uyanış demektir. Onun için din eğitimine yönelik her türlü iyileştirme ve düzenleme girişimleri, eğitimcilerin oyundan önce, hayatın yasalarına bağlıdır. (Sayfa 43)

* * *

“Hutbelerin Türkçeleşmesi” din eğitiminde büyük bir devrim gibi değerlendirilmişti. Bence devrim, hutbelerin yaşamsallaşmasında, ulusallaşmasında, yani hutbelerin bilim, ahlak, yasa, şiir, felsefe, teslimiyet (tanrısal iradeye boyun eğme, tanrıya dayanıp güvenme), vicdan hutbesi olmasındadır. [Sayfa 47]

* * *

Bütün din bunalımları içinde ve bütün tanrısal görevlerimiz sırasında kim, hangi güç, hangi kurum bu tarihi devrimi yapacak?.. (...) İşte benim sanıma göre dinsel uyanış bir darülfünun seli gibi başlayacak, darülfünun çevresini aşacak, taşacak sonunda konferanslar, münazaralar ve kongrelerle bütün ulusu, tarihi saracak(tır). (Sayfa 47-8)

---

*ISMAYIL HAKKI (BALTACIOĞLU), Din ve Hayat, Cemiyet Kütüphanesi, İstanbul, 1918

*Çevriyazı ve Arındırma: Ali Y. Baltacıoğlu.